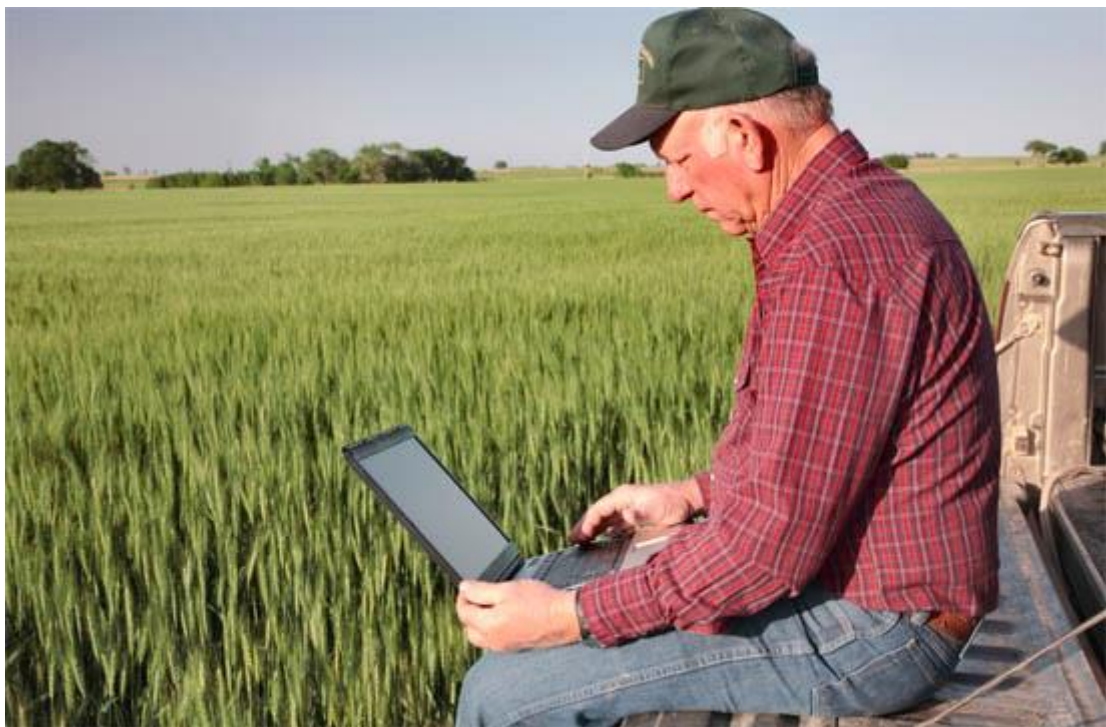

De gevolgen van een slechte digitale bereikbaarheid van het platteland

Een onderzoek naar de invloed van een slechte digitale bereikbaarheid op de bewoners van het platteland en of dit leidt tot verhuizen.

Esma Karadag
S2381885
Sociale Geografie & Planologie
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleiders: D. Strijker, L. Kapinga
Januari 2016

Samenvatting

In dit onderzoek staat de slechte digitale bereikbaarheid van rurale gebieden centraal. Het doel van dit onderzoek is inzichtelijk te maken of mensen op het platteland de eventuele gevolgen van de 'digital divide' ervaren en of dit een rol speelt in de motieven van de bewoners voor een eventuele verhuizing.

Er wordt in dit onderzoek ten eerste gekeken naar wat de invloed is van een slechte digitale bereikbaarheid op de bewoners van het platteland. Dit wordt gedaan door te kijken naar of er sprake is van een digitale kloof ('digital divide'). Deze kloof bevindt zich tussen slecht digitaal bereikbare gebieden en goed digitaal bereikbare gebieden. Deze digitale kloof kan leiden tot de digitale uitsluiting van mensen ('digital exclusion'). Als deze mensen digitaal uitgesloten worden, kan dit vervolgens leiden tot een sociale uitsluiting ('social exclusion'), aangezien tegenwoordig internet een alledaagse bezigheid is geworden.

Ten tweede wordt er in dit onderzoek gekeken of de invloed van een slechte digitale bereikbaarheid op de bewoners van het platteland er toe leidt dat zij gaan verhuizen. Er wordt gekeken of er een verband bestaat tussen de digitale en sociale uitsluiting en het verhuizen.

Er aan de hand van 68 enquêtes data verzameld. De enquêtes zijn deur aan deur afgenomen bij huishoudens in digitaal slecht bereikbare gebieden in de provincie Groningen en Overijssel. Deze data is vervolgens geanalyseerd aan de hand van statische toetsen.

Uit de resultaten blijkt dat de respondenten in het algemeen tevreden zijn met hun internetverbinding en dat zij een andere ervaring hebben over of zij in een slecht digitaal bereikbaar gebied wonen ten opzichte van andere delen van Nederland. 29% van de 68 respondenten ervaart digitale uitsluiting. Er blijkt tevens een verband te bestaan tussen of de respondenten de digitale uitsluiting ervaren en of zij de sociale uitsluiting ervaren. Dit bevestigt het verband tussen de 'digital exclusion' en 'social exclusion' bij de 29% van de respondenten. Verder blijkt uit de resultaten dat de respondenten niet zullen verhuizen voor enkel een betere internetverbinding. Ook blijkt dat de ontevredenheid over de internetverbinding geen grote rol speelt bij de factoren om te gaan verhuizen. Wel blijkt het zo te zijn dat er een verband bestaat tussen of de respondenten ervaren dat zij sociaal uitgesloten voelen en of de respondenten zullen verhuizen voor een betere internetverbinding. Dit bevestigt het verband tussen de 'social exclusion' en het eventueel verhuizen wederom bij de 29% van de respondenten.

De conclusie van dit onderzoek is dus dat de eventuele negatieve gevolgen van de 'digital divide' in dit onderzoek voor 29% van de respondenten gelden. Voor 71% van de respondenten kan geconcludeerd worden dat zij geen negatieve invloeden ervaren van de slechte digitale bereikbaarheid waardoor dit ook niet leidt tot het vertrekken van deze respondenten uit het gebied.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Probleemstelling.....	4
1.3 Opbouw.....	5
2. Theoretisch kader	6
2.1 'Digital divide'	6
2.2 'Digital exclusion'.....	6
2.3 'Social exclusion'	6
2.4 Verhuizen	7
2.5 Conceptueel model.....	9
3. Methodologie	10
3.1 Onderzoeksmethode	10
3.2 Dataverzameling.....	10
3.3 Kwaliteit van de data.....	12
3.4 Ethiek.....	12
4. Resultaten	13
4.1 Dataset	13
4.2 Ervaring internetverbinding.....	13
4.3 Ervaring van eventuele negatieve gevolgen van de 'digital divide' zoals 'digital exclusion' en 'social exclusion'.....	14
4.4 Internetverbinding factor voor verhuizen	17
5. Conclusie	21
6.1 Discussie.....	22
6.2 Aanbevelingen	22
Literatuurlijst	23
Bijlagen.....	25
Bijlage 1: Enquête	25
Bijlage 2: Koppeling enquêtevraag aan concept	29
Bijlage 3: Kaart breedbandsituatie in Nederland	30
Bijlage 4: Kaart initiatieven breedband buitengebied	31
Bijlage 5: Kenmerken dataset	32

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De meerderheid van de mensen zonder breedbandinfrastructuur leven in rurale en vaak ook afgelegen plekken (Townsend et al., 2013). Internetaanbieders vinden het investeren in breedband in rurale gebieden niet aantrekkelijk, aangezien in dunbevolkte gebieden de investeringskosten hoog zijn en de potentiële verdiensten laag zijn (Warren, 2007). Dit onderzoek richt zich op de rurale gebieden die digitaal niet goed bereikbaar zijn.

Deze scheiding tussen een goed en slecht digitaal bereikbaar gebied, zorgt er voor dat er een kloof ontstaat tussen mensen die wel en mensen die geen toegang hebben tot het internet. Dit wordt ook wel de 'digital divide' genoemd (Warschauer, 2004). Geen of slecht toegang tot het internet kan zorgen voor een groot sociaal, economisch en educatief nadeel, aangezien de mensen die digitaal goed bereikbaar zijn wel veel van hun dagelijkse werkzaamheden online kunnen uitvoeren in tegenstelling tot mensen die digitaal slecht bereikbaar zijn. Dit zorgt er voor dat toegang tot het internet in snel tempo een deel van het dagelijks leven wordt (Townsend et al., 2013). In dit onderzoek wordt er gekeken of de bewoners van een slecht digitaal bereikbaar gebied deze sociale nadelen werkelijk op deze manier ervaren.

De slechte digitale bereikbaarheid leidt tot het digitaal uitsluiten van de bewoners van deze gebieden. Dit wordt ook wel 'digital exclusion' genoemd. Het zijn vaak de meest kwetsbare mensen in de samenleving die digitaal uitgesloten worden (Bunyan & Collins, 2013). Het digitaal uitsluiten kan leiden tot het groter worden van de bestaande ongelijkheid tussen individuen en groepen (Jackson et al., 2003) en tot het groter worden van het probleem van de sociale uitsluiting in de samenleving. Dit wordt ook wel 'social exclusion' genoemd (Bunyan & Collins, 2013). 'Digital exclusion' is geen oorzaak van 'social exclusion'. Het kan er echter wel voor zorgen dat de mensen die al eerder uitgesloten zijn door andere factoren dan een slechte digitale bereikbaarheid, nog verder uitgesloten worden als het gebruik van digitale technologieën in de rest van de samenleving stijgt (Bunyan & Collins, 2013).

In dit onderzoek wordt onderzocht of 'social exclusion' kan leiden tot het verhuizen van bewoners van digitaal slecht bereikbare gebieden naar plekken met een betere internetverbinding. Zij zullen waarschijnlijk verhuizen zodat zij zich digitaal en sociaal minder uitgesloten zullen voelen. De kwaliteit van internetverbindingen wordt namelijk steeds meer een vestigingsfactor (Salemink & Strijker, 2015).

1.2 Probleemstelling

Er is op dit moment nog niet veel bekend over in hoeverre een slechte digitale bereikbaarheid van het platteland meespeelt in de motieven van mensen om te verhuizen. Wel is bekend wat de motieven van mensen zijn om te verhuizen, volgens het onderzoek van Schachter (2001). In het onderzoek van Schachter (2001) is echter het motief 'de slechte digitale bereikbaarheid' niet in meegenomen. Dit onderzoek heeft daarom als doel om inzichtelijk te maken of mensen op het platteland de 'digital divide', en de gevolgen er van, op een negatieve manier ervaren en dit een rol speelt in de motieven van de bewoners voor een eventuele verhuizing.

De hoofdvraag binnen dit onderzoek luidt:

Wat is de invloed van een slechte digitale bereikbaarheid van het platteland op de bewoners van het platteland en leidt dit tot het wetrekken van deze bewoners uit het platteland?

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van onderstaande deelvragen:

1. Hoe ervaren de mensen op het platteland hun internetverbinding?
2. Hoe ervaren de bewoners van het platteland de eventuele negatieve gevolgen van de 'digital divide' zoals de digitale uitsluiting ('digital exclusion') en de sociale uitsluiting ('social exclusion')?
3. In hoeverre vinden de bewoners van het platteland een slechte internetverbinding een cruciale factor om eventueel te verhuizen?

1.3 Opbouw

In hoofdstuk 2 is het theoretisch kader te vinden waarin de belangrijkste concepten worden besproken. In hoofdstuk 3 wordt de manier van dataverzameling en ethiek besproken. De gevonden resultaten van dit onderzoek zijn te vinden in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 5 wordt de conclusie van dit onderzoek, volgend uit de onderzoeksresultaten, besproken. In hoofdstuk 6 zijn de discussie en aanbevelingen voor vervolgonderzoek te vinden.

2. Theoretisch kader

2.1 'Digital divide'

Volgens Hargittai (2003) is de 'digital divide' de kloof tussen de mensen die wel en de mensen die geen toegang tot digitale technologieën hebben of de kloof tussen mensen die digitale technologieën gebruiken en niet gebruiken. Doordat rurale gebieden te kampen hebben met problemen tot toegang tot het internet worden deze gebieden nog meer geïsoleerd (Townsend et al., 2013).

In dit onderzoek wordt de 'digital divide' als een feitelijk gegeven gezien dat niets te maken heeft met de in dit onderzoek gemeten ervaring van de respondenten. De 'digital divide' houdt in dit onderzoek de kloof in tussen gebieden met voldoende breedbandcapaciteit en gebieden met onvoldoende breedbandcapaciteit. Hoe in dit onderzoek de 'digital divide' is vastgesteld wordt nader uitgelegd in hoofdstuk 3 Methodologie.

2.2 'Digital exclusion'

Volgens Longley & Singleton (2009) wordt er met de 'digital exclusion' het falen van het betrekken van significante delen van de samenleving bij het gebruik van internettechnologieën bedoeld. Dit concept wordt gebruikt om een situatie te beschrijven waarin een bepaald deel van de samenleving achterblijft bij het overnemen van informatie- en communicatietechnologieën, door omstandigheden die buiten hun controle om plaatsvinden (Warren, 2007). 'Digital exclusion' wordt ook in veel gevallen gezien als een aspect van sociale uitsluiting, ook wel 'social exclusion' genoemd (Winchester, 2009).

De mensen die een slechte toegang tot het internet hebben zullen hier nadelige gevolgen van ondervinden aangezien zij niet volledig in staat zijn deel te kunnen nemen aan de nieuwe mogelijkheden om online informatie uit te kunnen wisselen (Warren, 2007). Het internet biedt de rurale burger namelijk voordelen om de negatieve aspecten van afstand en ruimtelijk verspreide sociale contacten te overbruggen. Echter de keerzijde van de medaille is dat de nadelen groter worden voor de mensen die een slechte internetverbinding hebben. Het vooruitzicht is dan dat de mensen met een slechte internetverbinding eerst de relatieve nadelen zullen ervaren. Hieronder valt bijvoorbeeld het niet volledig in staat zijn deel te nemen aan nieuwe, aanvullende diensten die nu open staan voor internet gebruikers. Vervolgens zullen de mensen met een slechte internetverbinding ook de absolute nadelen gaan ervaren. Hieronder valt bijvoorbeeld het niet volledig gebruik kunnen maken van voorzieningen en diensten die eerst niet-digitaal beschikbaar waren, maar nu liever online worden verleend (Warren, 2007).

In dit onderzoek wordt 'digital exclusion' gezien als de ervaring van respondenten dat zij zich digitaal uitgesloten voelen. Het verschil met de 'digital divide' is dat het daar om een feitelijk gegeven gaat en bij de 'digital exclusion' de ervaring van de respondent centraal staat. Hoe deze ervaring van het digitaal uitgesloten te voelen wordt gemeten, wordt uitgelegd in hoofdstuk 3.1.

2.3 'Social exclusion'

De concepten 'digital exclusion' en 'social exclusion' hangen met elkaar samen en beïnvloeden elkaar beide richtingen op. 'Social exclusion' is een controversieel concept. Het heeft meerdere dimensies en

kan niet gemakkelijk gerelateerd worden aan inkomen. Uit onderzoek blijkt dat er een breed scala aan oorzaken zijn van 'social exclusion', die zowel sociaal als ruimtelijk kunnen zijn (Foley, 2004).

Volgens Winchester (2009) refereert 'social exclusion' naar de verschillende manieren waarop sommige groepen aanhoudend verhinderd worden van het volledig deelnemen in de samenleving. Als vooropgesteld wordt dat het welzijn van mensen in de samenleving gebaseerd is op toegang tot digitale technologieën, dan zullen de mensen die geen toegang hebben, voor welke reden dan ook, hier nadelige gevolgen van ondervinden. Deze nadelige gevolgen zijn bijvoorbeeld 'social exclusion', afgesloten zijn van de arbeidsmarkt, het onvermogen deel te nemen in de burgerlijke samenleving, gebrek aan toegang tot meer efficiënte diensten of goedkopere producten.

Sommige mensen die geen toegang tot het internet hebben, hebben hier zelf voor gekozen. Maar er zijn ook mensen die genoodzaakt zijn tot digitale uitsluiting door factoren buiten hun controle om. Hier kan bijvoorbeeld gedacht worden aan dat internetaanbieders het investeren in breedband in rurale gebieden niet aantrekkelijk vinden aangezien er in dunbevolkte gebieden de investeringskosten hoog zijn en de potentiële verdiensten laag zijn (Warren, 2007), wat ook in de aanleiding is aangehaald. De factoren die buiten de controle van de bewoners vallen, karakteriseren het concept 'social exclusion'. 'Social exclusion' leidt tot 'digital exclusion', wat vervolgens weer leidt tot nog meer ongelijkheid, namelijk de nieuwe 'social exclusion'. Dit wordt de vicieuze digitale cirkel genoemd (Warren, 2007).

In bovenstaand stuk wordt gezegd dat 'digital exclusion' tot meer ongelijkheid zou leiden, en daarmee tot 'social exclusion'. Dit betekent echter niet dat als 'digital exclusion' niet zou bestaan, het probleem van 'social exclusion' opgelost zou zijn. Een gebrek aan een goede digitale bereikbaarheid is namelijk maar één van de vele problemen die bijdragen aan het complexe fenomeen van de 'social exclusion' (Winchester, 2009).

Dit onderzoek focust zich alleen op de digitale kant van het probleem van 'social exclusion'. Er wordt daarom onderzocht of de respondenten negatieve sociale gevolgen van een slechte internetverbinding ervaren. De verwachting is namelijk dat de respondenten door een slechte internetverbinding niet in zijn geheel sociaal worden uitgesloten van de maatschappij, maar dat zij deels worden uitgesloten. Hoe gemeten wordt of de respondenten negatieve sociale gevolgen van een slechte internetverbinding ervaren, wordt uitgelegd in hoofdstuk 3.1.

2.4 Verhuizen

Of de 'digital exclusion' en daarmee het samenhangende concept 'social exclusion' dan vervolgens eventueel leiden tot het wegtrekken van de bewoners van het platteland, is afhankelijk van vele factoren. Hoe een besluit tot verhuizing tot stand komt wordt inzichtelijk gemaakt aan de hand van een theorie van Robson (1975). Alhoewel deze theorie al veertig jaar oud is, geeft deze theorie goed weer hoe het besluit tot verhuizen tot stand komt.

Volgens Robson (1975) is de omgeving enerzijds en zijn de behoeften, verwachtingen en verlangens anderzijds belangrijk bij het tot stand komen van een verhuizing. Onder de omgeving vallen de buurt en de woning. Onder de behoeften, verwachtingen en verlangens vallen inkomen, levenswijze en de status van de familie. Alle huishoudens krijgen op een gegeven moment te maken met een bewustwordingsproces van hun behoeften, verwachtingen en verlangens ten opzichte van de huidige

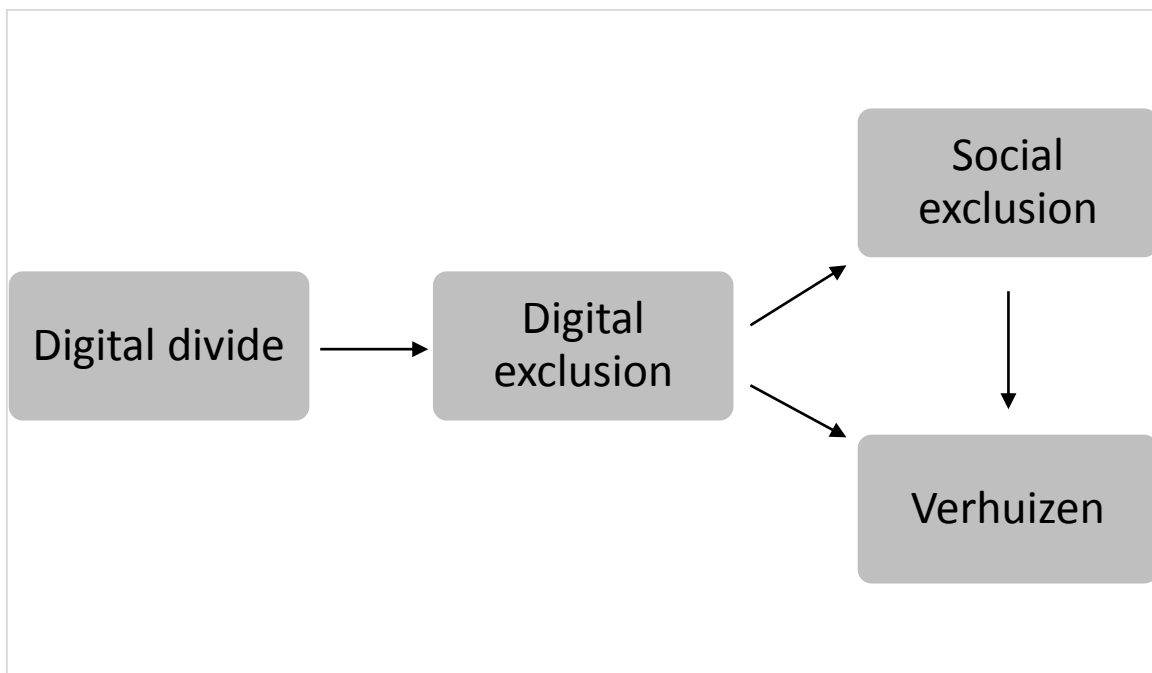
woonsituatie. Een cruciaal aspect hierbij is de intensiteit van dit bewustwordingsproces. Wanneer het bewustwordingsproces zo intens is dat het ondraaglijk wordt, verschilt per huishouden. Maar zodra een huishouden dit punt heeft bereikt, zal er een keuze gemaakt moeten worden tussen drie opties. Optie één is het verbeteren van je omgeving. Men zal dan zijn of haar eigen omgeving moeten aanpassen zodat de tevredenheid met de woonomgeving hoger is dan in de situatie er voor. Optie twee is het verlagen van je verwachtingen. Dit kan men doen door bijvoorbeeld een onverschillige houding aannemen tot wat je nu hebt en eventueel zou kunnen hebben. Optie drie is verhuizen. Als men kiest voor optie drie, wordt er dus besloten te gaan verhuizen. In het onderzoek van Robson (1975) zijn factoren meegenomen die het bewustwordingsproces veertig jaar geleden bepaalden. Echter zijn er in de tijd waarin wij nu leven andere factoren bij gekomen die ook belangrijk zouden kunnen zijn in dit bewustwordingsproces. Aangezien toegang tot het internet in een snel tempo deel van het dagelijkse leven wordt (Townsend et al., 2013), is er overwogen om de factor 'slechte digitale bereikbaarheid' mee te nemen in dit onderzoek.

Hiernaast heeft Schachter (2001) onderzoek gedaan naar de motieven van mensen om te verhuizen. Hieruit bleek dat van de mensen die binnen hun land verhuisden, de meerderheid verhuisde voor huis gerelateerde redenen. Het motief wat hierna het vaakst werd genoemd was familie gerelateerde redenen, en op de derde plek stond werk gerelateerde redenen. In dit onderzoek is de slechte digitale bereikbaarheid van het platteland niet verwerkt alhoewel wederom beargumenteerd kan worden dit wel mee te nemen in vervolgonderzoek. Want er is immers wel sprake van een 'digital divide' (Warschauer, 2004). Dit kan vervolgens leiden tot onvrede over de huidige woonsituatie ten opzichte van de behoeften, verwachtingen en verlangens van de huishoudens wat vervolgens weer kan leiden tot verhuizen (Robson, 1975).

2.5 Conceptueel model

Uit de theorieën volgt het conceptueel model (figuur 1).

Ten eerste doet zich het probleem van de digitale kloof op tussen digitaal goed bereikbare gebieden en digitaal slecht bereikbare gebieden, namelijk de 'digital divide'. Dit kan als gevolg hebben dat de bewoners in slecht digitaal bereikbare gebieden de digitale uitsluiting gaan ervaren ('digital exclusion'). Deze ervaring van de digitale uitsluiting kan vervolgens twee gevolgen hebben. Ten eerste kan de ervaring van de digitale uitsluiting leiden tot de ervaring van sociale uitsluiting ('social exclusion'). Ten tweede kan de ervaring van de digitale uitsluiting er eventueel voor zorgen dat de bewoners gaan verhuizen voor een betere internetverbinding. Tevens kan het zo zijn dat de ervaring van de sociale uitsluiting er voor zorgt dat de respondenten gaan verhuizen.

Figuur 1: Conceptueel model

3. Methodologie

3.1 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek is gekozen voor een kwantitatieve onderzoeksmethode, aangezien volgens McLafferty (2010) onderzoek doen met enquêtes een geschikte manier is om gedragingen of houdingen van een populatie te verzamelen. Er is daarom gekozen voor schriftelijke enquêtes (zie bijlage 1). De meeste variabelen die in dit onderzoek zijn gebruikt zijn ordinale variabelen op basis van een 5-punts Likertschaal. De antwoordopties waarmee de ervaring geuit kan worden loopt van 'helemaal oneens' tot 'helemaal mee eens'. Er is gekozen voor een 5-punts schaal aangezien te weinig antwoordopties minder informatie geeft dan meer antwoordopties, maar te veel antwoordopties er voor zorgt dat de respondenten moeite hebben met onderscheid te maken tussen de antwoordopties. Een 5-punts schaal zit hier tussen in en werkt daarom het best (McLafferty, 2010).

In bijlage 2 is te zien welke vragen uit de enquête (zie bijlage 1) gekoppeld zijn aan wel concept uit het theoretisch kader. In bijlage 2 staat onder andere met welke enquêtevragen de ervaring van het digitaal uitgesloten te voelen is gemeten ('digital exclusion'). Ook staat hier in met welke enquêtevragen gemeten is of de respondenten negatieve sociale gevolgen ervaren van een slechte internetverbinding ('social exclusion').

3.2 Dataverzameling

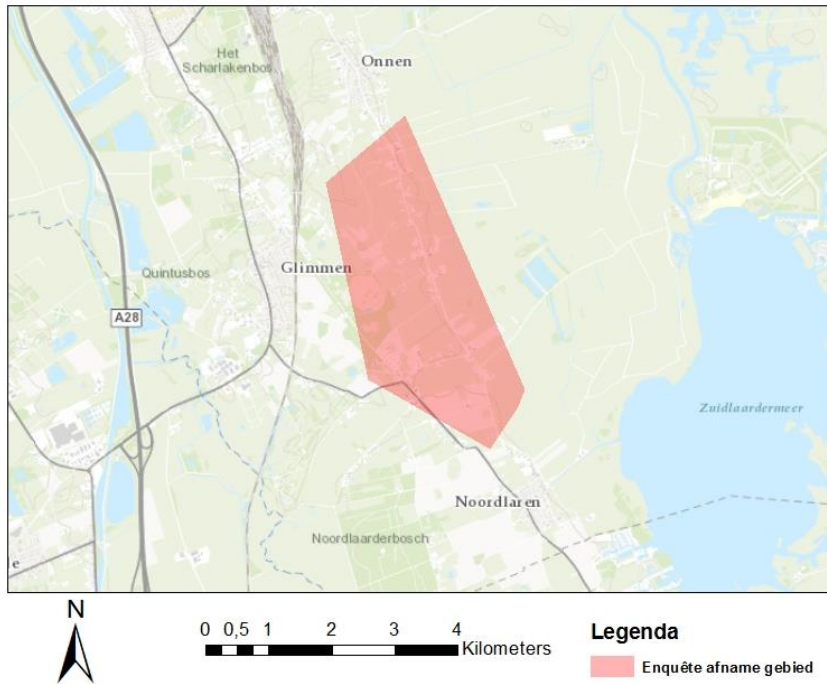
Er is deur aan deur langs gegaan bij de huishoudens in gebieden die slecht digitaal bereikbaar zijn in de provincie Groningen en Overijssel (zie figuur 2 en 3). Er is gekozen voor twee gebieden aangezien met één gebied niet voldoende aantal benodigde respondenten behaald kon worden. Hiernaast is met het gebruik van twee gebieden in plaats van één de representativiteit van de steekproef groter. De kans wordt dan namelijk verkleind dat er een variabele, die omgevingsafhankelijk is en waar geen rekening mee is gehouden, de resultaten beïnvloedt. De verzamelde data van de twee gebieden is samengevoegd tot één groep.

Er wordt van de gebieden in beide provincies verondersteld dat zij dezelfde kwaliteit internetverbinding hebben, aangezien deze gebieden vastgesteld zijn op basis van een kaart met de breedbandsituatie in Nederland (zie bijlage 3) en breedband initiatieven in het buitengebied van Nederland (zie bijlage 4). Er zijn twee gebieden geselecteerd waarbij sprake is van een slechte digitale bereikbaarheid (rode gebieden op de kaart in bijlage 3) en waarbij op dit moment ook geen initiatieven zijn om deze situatie te verbeteren (witte gebieden op kaart in bijlage 4). Door deze twee kaarten over elkaar te leggen is uitgekomen op de gebieden weergegeven in figuur 2 en 3. Tevens is de 'digital divide' vastgesteld door de kaart in bijlage 3.

Er is gekozen om deur aan deur langs te gaan omdat het voor dit onderzoek belangrijk is dat er één enquête per huishouden ingevuld wordt. Een alternatieve optie om de enquêtes op te sturen naar het woonadres is niet gekozen omdat de verwachte response lager zou zijn dan door deur aan deur langs te gaan. Een ander alternatief om de enquêtes via het internet te verspreiden is niet gekozen, omdat in dit onderzoek het juist over de kwaliteit van de internetverbinding gaat. De verspreiding van de enquêtes via het internet zou een vertekening van de uitkomsten kunnen veroorzaken doordat mensen met een slechte internetverbinding misschien niet in staat zijn de enquêtes te ontvangen en

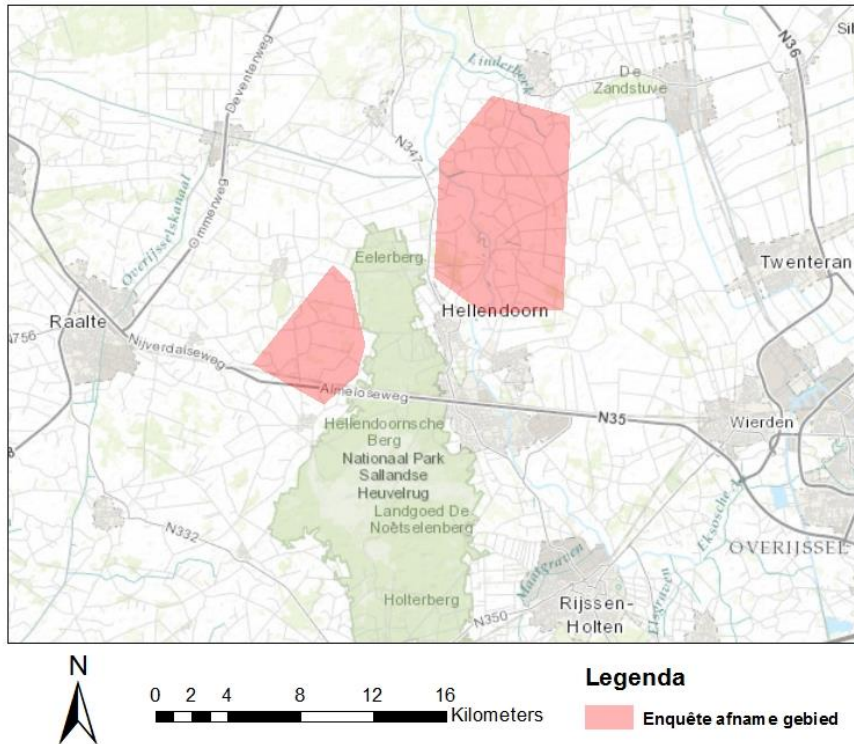
in te vullen. De respondenten hebben de enquêtes zelf ingevuld, zodat de respondenten niet beïnvloed worden door de onderzoeker door bijvoorbeeld sturing. De enquêtes zijn overdag doordeweeks en in het weekend afgenomen in november 2015.

Provincie Groningen

Figuur 2: Gebied in de provincie Groningen waar enquêtes zijn afgenomen.

Provincie Overijssel

Figuur 3: Gebieden in de provincie Overijssel waar enquêtes zijn afgenomen.

3.3 Kwaliteit van de data

Niet alle enquêtes waren volledig ingevuld bij vraag 3 (zie bijlage 1). Er kwamen relatief veel missing values voor bij deze vraag, waardoor deze variabele relatief minder cases bevat dan andere variabelen. Dit kan er voor zorgen dat de representativiteit wordt verminderd van de steekproef.

3.4 Ethiek

De onderzoeker is in dit onderzoek een outsider. Dit zal waarschijnlijk geen verdere gevolgen hebben omdat de onderzoeker niet direct betrokken is bij de breedband situatie van de bewoners. In dit onderzoek zal er waarschijnlijk geen sprake zijn van machtsverhoudingen, aangezien de onderzoeker of bewoners van het platteland geen duidelijk hogere positie bekleden. Er is geïnformeerde toestemming gevraagd aan de respondenten. Men zal op privacy basis kunnen weigeren mee te doen met het onderzoek, maar er zal altijd gewezen worden op de confidentialiteit door de onderzoeker. In de enquête is tevens gemeld dat de anonimiteit van de respondent gewaarborgd wordt.

4. Resultaten

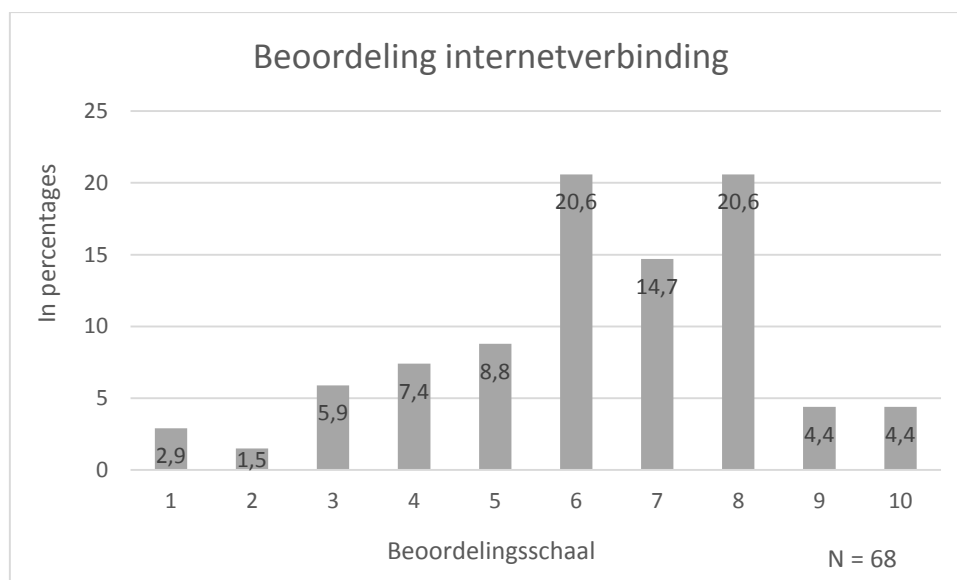
4.1 Dataset

In totaal hebben 68 respondenten de enquête ingevuld. De non-respons is niet vanaf het begin bijgehouden, dus naar schatting is de non-respons 130. Dit bevat de bewoners van het platteland die niet thuis waren en de bewoners die weigerden mee te doen met het onderzoek.

De volgende kenmerken van de dataset zijn te vinden in grafiekvorm in bijlage 5. Van de 68 respondenten waren er 35 man en 33 vrouw. De grootste groep respondenten heeft een leeftijd van tussen de 45-64 jaar. 47 respondenten zijn woonachtig in het gebied in de provincie Overijssel en 21 zijn woonachtig in de provincie Groningen. Het merendeel van de respondenten is twintig jaar of langer woonachtig op het huidige adres.

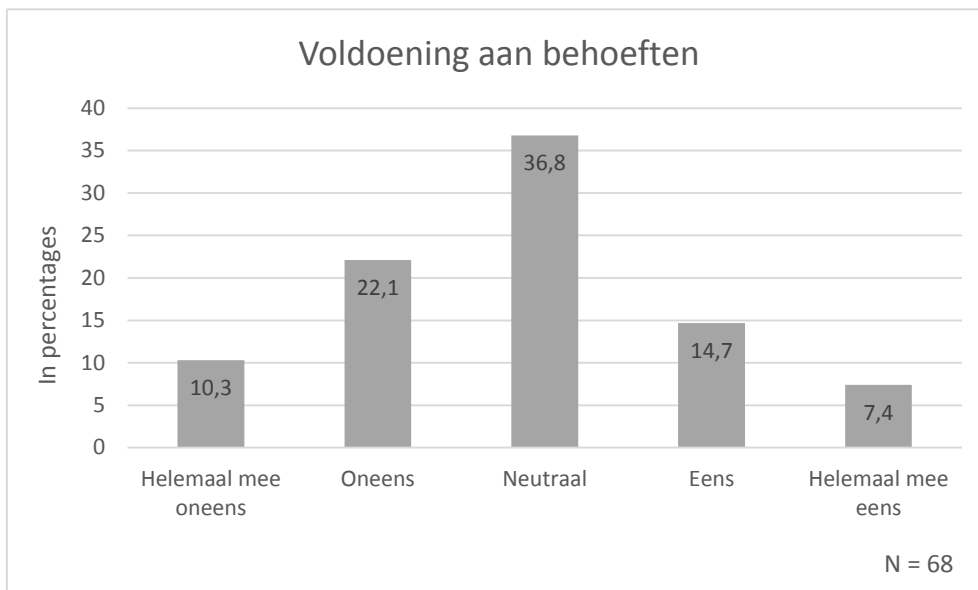
4.2 Ervaring internetverbinding

Om te kijken hoe de respondenten hun internetverbinding ervaren, is aan de hand van een enquêtevraag onderzocht hoe tevreden de respondenten zijn met hun internetverbinding. De respondenten konden hun internetverbinding een cijfer geven van één tot en met tien. De verdeling van de antwoorden is in figuur 4 te zien. 62 respondenten hebben deze vraag ingevuld. 71% beoordeelt hun internetverbinding met een voldoende (cijfers zes tot en met tien). 29% beoordeelt hun internetverbinding met een onvoldoende (cijfers één tot en met vijf). Gemiddeld beoordelen de respondenten hun internetverbinding met een zes. Het merendeel van de respondenten ervaart hun internetverbinding dus op een positieve manier.

Figuur 4: Hoe tevreden bent u met uw internetverbinding?

Een andere manier om te kijken hoe de respondenten hun internetverbinding ervaren, is door te onderzoeken in hoeverre de respondenten het eens of oneens zijn met de stelling 'Mijn huidige internetverbinding voldoet niet aan mijn behoeften voor het gebruik er van'. In figuur 5 is te zien wat de verdeling is van de antwoorden. De meningen zijn verdeeld. Het antwoord dat het vaakst gegeven is, is neutraal. Veel respondenten zijn het er dus noch mee eens of noch mee oneens.

Figuur 5: Mijn huidige internetverbinding voldoet niet aan mijn behoeften voor het gebruik er van.

Vervolgens is gekeken of er een verband bestaat tussen de beoordeling van de internetverbinding en of de internetverbinding voldoet aan de behoeften voor het gebruik door de respondent. Er is gebruik gemaakt van de Spearman's rho toets, aangezien hier sprake is van een ratio en ordinale variabele (Norušis, 2011). Bij een significantieniveau van $\alpha = 0,01$ blijkt er een negatief significant verband te bestaan (zie tabel 1). Hieruit kan geconcludeerd worden dat hoe ontevredener de respondenten zijn met hun internetverbinding, des te meer zij van mening zijn dat de internetverbinding niet aan hun behoeften voldoet voor het gebruik er van.

Tabel 1: Uitkomst Spearman's rho-toets

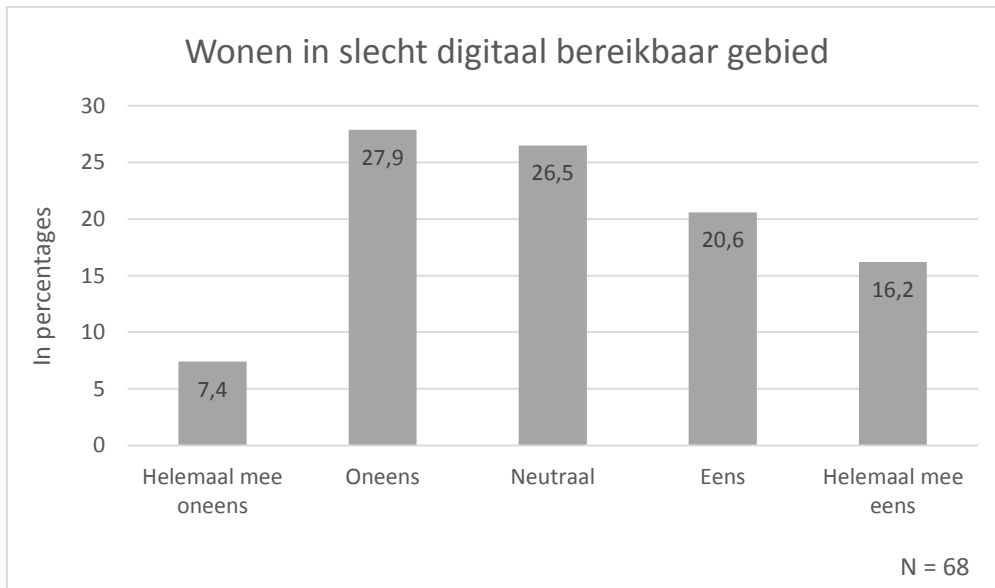
Correlation Coefficient	-,623
Sig. (2-tailed)	,000

4.3 Ervaring van eventuele negatieve gevolgen van de 'digital divide' zoals 'digital exclusion' en 'social exclusion'

Eén van de enquêtevragen om te onderzoeken of de respondenten ervaren dat zij zich digitaal uitgesloten voelen, is de vraag of de respondenten tevreden zijn met hun internetverbinding. De resultaten op deze enquêtevraag zijn te vinden in hoofdstuk 4.2 en in figuur 4. Hier uit blijkt dat het merendeel van de respondenten geen digitale uitsluiting ervaart, waardoor geconcludeerd kan worden dat de 'digital exclusion' gesteld volgens Longley & Singleton (2009) voor deze 71% van de respondenten niet bevestigd wordt.

Een andere enquêtevraag waarmee onderzocht is of de respondenten ervaren of zij zich digitaal uitgesloten voelen, is de stelling 'Mijn huidige internetverbinding voldoet niet aan mijn behoeften voor het gebruik er van'. Er is gekeken in hoeverre de respondenten het eens of oneens zijn met deze stelling. De resultaten van deze stelling zijn te vinden in hoofdstuk 4.2 en in figuur 5. De 'digital exclusion', zoals gesteld door Longley & Singleton (2009), wordt wederom maar bevestigd voor een deel van de respondenten.

In vervolg op het onderzoek naar of de respondenten de digitale uitsluiting ervaren zoals Longley & Singleton (2009) stelden, is de enquêtevraag of de respondenten denken dat zij in een slecht digitaal bereikbaar gebied ten opzichte van andere delen van Nederland wonen, gebruikt. In figuur 6 is te zien hoe de respondenten hierover denken. Er komt niet duidelijk één mening naar voren. 25 van de 68 respondenten ervaart de digitale uitsluiting. 24 van de 68 respondenten ervaart geen digitale uitsluiting en 18 respondenten hebben er een neutrale mening over. Uit deze resultaten kan geconcludeerd worden dat er sprake is van een verdeelde mening waardoor de ‘digital exclusion’, zoals gesteld door Longley & Singleton (2009), in dit geval niet bevestigd kan worden.

Figuur 6: Ik woon in een slecht digitaal bereikbaar gebied ten opzichte van andere delen van Nederland

Vervolgens is er gekeken of de mate waarin de respondenten van mening zijn dat zij in een slecht digitaal gebied wonen ten opzichte van andere delen van Nederland in verband staat met hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen. Er is gekozen voor de Spearman's rho toets, aangezien hier sprake is van een ratio en een ordinale variabele (Norušis, 2011). Bij een significantieniveau van $\alpha = 0,01$ blijkt dit een negatief significant verband te zijn (p-waarde is -,682). Hier kan uit geconcludeerd worden dat naarmate de respondenten ontevredener zijn met hun internetverbinding, des te meer zij van mening zijn dat zij in een slecht digitaal gebied ten opzichte van Nederland wonen.

Bunyan & Collins (2013) stellen dat de ‘digital exclusion’ kan leiden tot het groter worden van de ‘social exclusion’. Om te onderzoeken of dit het geval is, is gekeken naar het verband tussen enquêtevragen die gerelateerd zijn aan de concepten ‘digital exclusion’ en ‘social exclusion’. Er is gekeken of er een verband bestaat tussen de enquêtevraag over hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen en in hoeverre de respondenten het eens of oneens zijn met een viertal stellingen die in de enquête staan. De enquêtevraag over hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen is gerelateerd aan het concept ‘digital exclusion’. De vier stellingen die gerelateerd zijn aan het concept ‘social exclusion’ zijn als volgt: ‘Ik heb het gevoel dat ik door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter ben in mogelijkheden dan anderen’, ‘Ik voel mij door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter dan anderen met voorzieningen die online beschikbaar zijn’, ‘Ik heb het

gevoel dat ik door de kwaliteit van mijn internetverbinding informatie misloop die van belang is voor mij' en 'Ik voel mij door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter in het onderhouden of maken van sociale contacten dan anderen'.

Er is een Spearman's rho-toets uitgevoerd aangezien hier sprake is van ratio en ordinale variabelen (Norušis, 2011). In tabel 2 is te zien dat er bij een significantieniveau van $\alpha = 0,05$ elke keer een negatief significant verband bestaat tussen hoe tevreden de respondenten zijn met hun internetverbinding en in hoeverre zij het eens of oneens zijn met één van de vier stellingen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat des te meer de respondenten ervaren dat zij digitaal uitgesloten voelen, des te meer zij de sociale uitsluiting gaan ervaren. Dus wat Bunyan & Collins (2013) stellen, wordt hier bevestigd.

Tabel 2: Uitslag Spearman's rho-toets.

		Beperkter voelen in mogelijkheden	Beperkter voelen met online voorzieningen	Gevoel informatie mis te lopen die van belang is	Beperkter voelen in het onderhouden/mak en van sociale contacten
Waardering internet- verbinding	Correlation Coefficient	-,513	-,578	-,416	-,376
	Sig. (2- tailed)	,000	,000	,001	,003

Een andere manier om te onderzoeken of de 'digital exclusion' leidt tot het groter worden van de 'social exclusion', zoals Bunyan & Collins (2013) stellen, is het wederom kijken naar een verband tussen enquêtevragen die gerelateerd zijn aan de concepten 'digital exclusion' en 'social exclusion'. Er is gekeken of er een verband bestaat tussen de enquêtevraag of de huidige internetverbinding aan de behoeften van de respondent voldoet en in hoeverre de respondent het eens of oneens is met een viertal stellingen die in de enquête staan. De enquêtevraag over of de huidige internetverbinding aan de behoeften van de respondent voldoet is gerelateerd aan het concept 'digital exclusion'. De vier stellingen zijn wederom gerelateerd aan het concept 'social exclusion' en volgen op dezelfde manier als hierboven eerder beschreven.

Hier is ook een Spearman's rho-toets uitgevoerd omdat er hier sprake is van ratio en ordinale variabelen (Norušis, 2011). In tabel 3 is te zien dat bij een significantieniveau van $\alpha = 0,01$ elke keer een positief significant verband bestaat tussen of de internetverbinding voldoet aan de behoeften van de respondent en in hoeverre de respondenten het eens of oneens is met de viertal stellingen. Hieruit kan wederom geconcludeerd worden dat des te meer de respondenten ervaren dat zij digitaal uitgesloten voelen, des te meer zij de sociale uitsluiting gaan ervaren. Dus wat Bunyan & Collins (2013) stellen, wordt ook hier bevestigd.

Tabel 3: Uitslag Spearman's rho-toets.

		Beperker voelen in mogelijkheden	Beperker voelen met online voorzieningen	Gevoel informatie mis te lopen die van belang is	Beperker voelen in het onderhouden /maken van sociale contacten
Mijn huidige internetverbinding voldoet niet aan mijn behoefte voor het gebruik van het internet	Correlation Coefficient	,582	,648	,446	,392
	Sig. (2- tailed)	,000	,000	,000	,002

4.4 Internetverbinding factor voor verhuizen

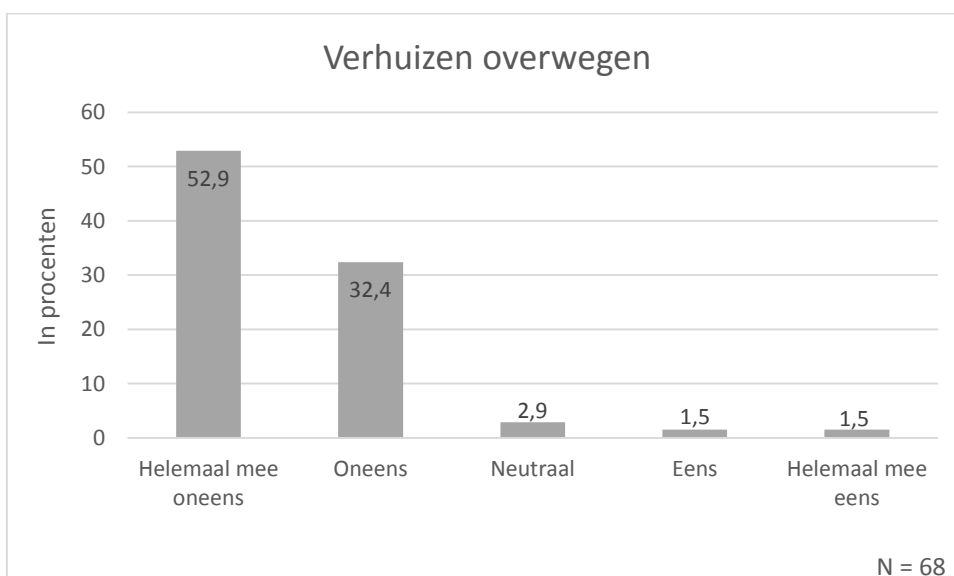
Om te onderzoeken of ontevredenheid over de internetverbinding een cruciale factor is bij de verhuismotieven van de respondenten, is er een cirkeldiagram gemaakt met de aandelen van de factoren die van invloed zijn bij het besluit om te gaan verhuizen (zie figuur 7). De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoordopties aankruisen. In totaal zijn er 12 missing values doordat respondenten de vraag niet hebben ingevuld. Dit komt waarschijnlijk doordat de respondenten van mening zijn dat zij überhaupt niet willen verhuizen en er daardoor van uit gingen dat zij deze vraag niet hoefden in te vullen. In figuur 7 zijn de aandelen van de overige 56 respondenten weergegeven.

In figuur 7 is te zien dat een groot aandeel van de respondenten vindt dat er andere redenen zijn voor hen om te gaan verhuizen. Vaak wordt het antwoord 'uit noodzaak' genoemd. Hierbij kan gedacht worden aan dat het huis te groot wordt, ouderdom, het niet meer aan kunnen en invalide worden. Dit zou geïnterpreteerd kunnen worden als een beslissing tot verhuizen alleen als het hoognodig is. Een andere factor die relatief vaak is aangegeven is 'werk'. Ontevredenheid over de internetverbinding is dus geen cruciale factor. De overeenkomst met het onderzoek van Schachter (2001) is, dat bij dit onderzoek werk gerelateerde redenen ook in de top drie van de motieven staat.

Figuur 7: Welke factoren zouden van invloed zijn als u zou besluiten te gaan verhuizen?

Om te kijken of de respondenten bereid zijn te gaan verhuizen voor een betere internetverbinding, is op basis van beschrijvende statistiek de stelling 'Ik zou overwegen te gaan verhuizen als dit zou zorgen voor een betere internetverbinding' geanalyseerd. In figuur 8 is duidelijk te zien dat een grote meerderheid het oneens of helemaal mee oneens is met de stelling. Het is dus duidelijk dat de meeste respondenten niet zullen gaan verhuizen voor alleen een betere internetverbinding. Deze enquêtevraag en daarmee de interpretatie van de resultaten, verschilt met de enquêtevraag van hier voor. Bij de enquêtevraag die over de factoren die van invloed zijn bij het besluit te gaan verhuizen gaat, kan ontevredenheid met de internetverbinding in combinatie met andere factoren van invloed zijn bij het besluit te gaan verhuizen. Bij deze vraag draait het verhuizen alleen om de internetverbinding.

Figuur 8: Ik zou overwegen te gaan verhuizen als dit zou zorgen voor een betere internetverbinding.

Vervolgens is er gekeken of een ervaring van de digitale uitsluiting ('digital exclusion') leidt tot het eventueel verhuizen van de respondenten. Dit is op twee manieren getoetst. Er is gekeken of er een verband bestaat tussen de enquêtevragen die gerelateerd zijn aan de concepten 'digital exclusion' en 'verhuizen'. De enquêtevraag over hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen wordt gerelateerd aan het concept 'digital exclusion'. De enquêtevragen of de respondenten in het algemeen wel of niet overwogen hebben te verhuizen en of de respondenten zullen verhuizen voor alleen een betere internetverbinding worden gerelateerd aan het concept 'verhuizen'.

Ten eerste is onderzocht of er een verband bestaat tussen de enquêtevraag hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen en de enquêtevraag of de respondenten in het algemeen wel of niet overwogen hebben te verhuizen. Er is gekozen voor de Fisher's exacte-toets aangezien niet aan de voorwaarden van de Chikwadraat toets kon worden voldaan (de Vocht, 2014). Voor het gebruik van de Fisher's exacte-toets moest er een twee keer twee tabel gemaakt worden, wat betekent dat bepaalde categorieën samengevoegd moesten worden. De categorieën van de enquêtevraag over hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen zijn opgedeeld in twee categorieën. De twee categorieën zijn onvoldoende (cijfers één tot en met vijf) en voldoende (cijfers zes tot en met 10). Het samenvoegen van de categorieën heeft er voor gezorgd dat de meningen van de respondenten minder nauwkeurig zijn dan er voor. Want voor de respondenten in de categorie 'onvoldoende' geldt dat de respondenten die bijvoorbeeld een één gaven worden gelijk gesteld aan de respondenten die bijvoorbeeld een vijf gaven. Voor de respondenten in de categorie 'voldoende' geldt hetzelfde, aangezien de respondenten die bijvoorbeeld een zes gaven nu gelijk worden gesteld aan de mensen die bijvoorbeeld een tien gaven. Echter wordt er ondanks de minder nauwkeurigheid van de categorieën niet verondersteld dat dit een grote invloed op de resultaten heeft gehad. De cijfers één en vijf, zoals besproken in het voorbeeld, blijven beide namelijk een onvoldoende. Voor de cijfers zes en tien geldt dat dit een voldoende blijft.

Ten tweede is onderzocht of er een verband bestaat tussen de enquêtevraag hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen en de enquêtevraag of de respondenten zullen verhuizen voor alleen een betere internetverbinding. De Spearman's rho-toets is toegepast aangezien hier sprake is van twee ordinale variabelen (Evers, 1998). De nulhypothese voor beide toetsen luidt dat er geen verband is tussen de hoe de respondenten hun internetverbinding waarderen en of ze in het algemeen wel of niet overwogen hebben om te verhuizen of zullen verhuizen voor alleen een betere internetverbinding. Onder punt 1 en 2 is in tabel 4 te zien dat de uitkomst voor beide toetsen niet significant is bij een significantieniveau van $\alpha = 0,05$. De nulhypothese moet daarom aangenomen worden. Op basis van deze resultaten kan niet worden geconcludeerd dat de 'digital exclusion' leidt tot verhuizen.

Ten slotte is onderzocht of de 'social exclusion' leidt tot het eventueel verhuizen van de respondenten. Er is gekeken of er een verband bestaat tussen de enquêtevragen die gerelateerd zijn aan de concepten 'social exclusion' en 'verhuizen'. De enquêtevraag die gerelateerd is aan het concept 'social exclusion' betreft of de respondenten zich beperkter voelen in mogelijkheden dan anderen door de kwaliteit van hun internetverbinding. De enquêtevraag die gerelateerd is aan het concept 'verhuizen' betreft of de respondenten zullen verhuizen voor alleen een betere internetverbinding. Er is een Spearman's rho-toets uitgevoerd, aangezien het hier gaat om twee ordinale variabelen (Evers, 1998). De nulhypothese luidt dat er geen verband is tussen of de respondenten zich door de kwaliteit van hun

internetverbinding beperkter voelen in mogelijkheden dan anderen en of de respondenten zullen verhuizen voor alleen een betere internetverbinding. Bij een significantieniveau van $\alpha = 0,05$ is de uitkomst significant en bestaat er een positief verband (zie onder punt 3 in tabel 4). Dit betekent dat de nulhypothese verworpen kan worden. Er kan dan op basis van deze resultaten geconcludeerd worden dat de 'social exclusion' leidt tot verhuizen.

Tabel 4: Uitslagen meerdere toetsen.

1. Fisher's Exact Test	
Exact Sig. (2-sided)	,355
2. Spearman's rho-toets	
Correlation Coefficient	,012
Sig. (2-tailed)	,925
3. Spearman's rho-toets	
Correlation Coefficient	,252
Sig. (2-tailed)	,048

5. Conclusie

Dit onderzoek heeft als doel te kijken naar wat de invloed van een slechte digitale bereikbaarheid is op de bewoners van het platteland en of dit leidt tot het verhuizen van deze mensen.

Er is ten eerste gekeken naar hoe de respondenten hun internetverbinding ervaren. De respondenten zijn over het algemeen tevreden met hun internetverbinding en beoordelen deze dan ook gemiddeld met een zes. 71% van de 68 respondenten beoordeelt hun internetverbinding met een voldoende en 29% beoordeelt hun internetverbinding met een onvoldoende.

Vervolgens is onderzocht of de respondenten de eventuele negatieve gevolgen van de 'digital divide' zoals de digitale uitsluiting ('digital exclusion') en de sociale uitsluiting ('social exclusion') ervaren. Er kan niet bevestigd worden dat er in het algemeen sprake is van de ervaring van de 'digital exclusion'. Wel kan de 'digital exclusion' bevestigd worden voor 29% van de respondenten die hun internetverbinding beoordeelde met een onvoldoende. Verder komt uit dit onderzoek naar voren dat de ervaring van de 'digital exclusion' leidt tot de ervaring van de 'social exclusion'. Er komt namelijk bij het toetsen van een verband bij acht stellingen naar voren dat er een significant verband bestaat. Dit kan geïnterpreteerd worden als hoe meer de respondent ervaart dat hij of zij zich digitaal uitgesloten voelt, des te meer de respondent ervaart dat hij of zij zich sociaal uitgesloten voelt. Dit geldt dus voor de 29% van de 68 respondenten.

Ten slotte is gekeken in hoeverre de bewoners van het platteland een slechte internetverbinding een cruciale factor vinden om eventueel te verhuizen. Het blijkt zo te zijn dat ontevredenheid over de internetverbinding geen cruciale factor is om te gaan verhuizen. De respondenten geven duidelijk aan dat zij niet zullen gaan verhuizen voor alleen een betere internetverbinding. Verder is er geen verband gevonden tussen de 'digital exclusion' en het 'verhuizen'. Hier uit kan geconcludeerd worden dat voor de 29% van de respondenten geldt dat de 'digital exclusion' niet leidt tot het verhuizen. Dit kan geïnterpreteerd worden als hoe meer de respondenten ervaren dat zij digitaal uitgesloten voelen, dit geen invloed heeft op of de respondenten dan sneller of minder snel zou gaan verhuizen. Wel blijkt het zo te zijn dat de ervaring van de 'social exclusion' leidt tot het verhuizen van de respondenten. Er is namelijk een verband gevonden tussen de 'social exclusion' en het 'verhuizen'. Voor 29% van de respondenten geldt dus hoe meer zij ervaren dat zij zich sociaal uitgesloten voelen, des te sneller de zij zullen gaan verhuizen.

De algehele conclusie van dit onderzoek is dus dat de eventuele negatieve gevolgen van de 'digital divide' in dit onderzoek maar gelden voor 29% van de respondenten. Voor 71% van de respondenten kan geconcludeerd worden dat zij geen negatieve invloeden ervaren van de slechte digitale bereikbaarheid waardoor dit ook niet leidt tot het vertrekken van deze respondenten uit het gebied.

6. Discussie en aanbevelingen

6.1 Discussie

In dit onderzoek is relatief veel gebruik gemaakt van beschrijvende statistiek, aangezien de toegevoegde waarde hier van werd ingezien om de situatie meer te verduidelijken. Er waren misschien meer statistische toets mogelijkheden geweest als er sprake was van meer dan één groep respondenten. In dit onderzoek was er namelijk maar één groep, namelijk de bewoners van het platteland. Ook waren er misschien meerdere statistische toets mogelijkheden geweest als er meerdere ratiovariabelen gebruikt waren. In dit onderzoek zijn voornamelijk nominale en ordinale variabelen te vinden.

Hiernaast bleek de derde vraag uit de enquête voor moeilijkheden en verwarring te zorgen bij de respondenten. Dit zorgde er voor dat zij deze vraag vaak niet invulden of verkeerd interpreteerden. Deze antwoorden zijn daarom niet meegenomen in het onderzoek. De derde vraag van het onderzoek luidt als volgt: 'Welke factoren zouden van invloed zijn als u zou besluiten te gaan verhuizen?'. Een veel voorkomende reactie op deze vraag was: "Maar ik wil helemaal niet verhuizen", waardoor zij vaak bij de antwoordoptie 'Anders, namelijk:.....' antwoorden gaven in de trend van 'Alles is perfect'. Door deze antwoorden niet mee te nemen in het onderzoek heeft het niet om deze reden voor een vertekend resultaat gezorgd. Wat wel gevolgen voor de uitkomst gehad zou kunnen hebben is dat er 16 cases minder waren van de in totaal 68 respondenten wat er voor kan zorgen dat de representativiteit wordt verminderd van de steekproef. In het vervolg zou vraag drie uit de enquête anders geformuleerd moeten worden om verwarring in de toekomst te voorkomen. In ieder geval is het handig om er bij te vermelden dat deze vraag ook ingevuld dient te worden ook als de respondenten op dat moment niet willen verhuizen.

6.2 Aanbevelingen

Voor een vervolgonderzoek is het verder interessant om onderzoek te doen in gebieden die nog trager internet hebben dan in gebieden waar in dit onderzoek heeft plaatsgevonden. Want in de gebieden die in dit onderzoek zijn gebruikt is het internet wel traag, maar niet zodanig traag dat het merendeel van de mensen zich digitaal uitgesloten voelt en daarmee ook sociaal uitgesloten voelt. En deze mate van traagheid van de internetverbinding leidt al helemaal niet tot het verhuizen van het merendeel van de respondenten voor alleen een betere internetverbinding. Het is daarom interessant om te onderzoeken of een nog tragere internetverbinding er toe leidt dat het merendeel van de respondenten de digitale en sociale uitsluiting ervaart en daarom eventueel zou willen verhuizen.

Literatuurlijst

Apparata.nl (2013). *Het platteland loopt leeg vanwege beroerd internet*. Geraadpleegd op 15-01-2016 via <http://www.apparata.nl/nieuws/bewoners-verlaten-het-platteland-vanwege-slecht-internet-2234>.

Baggaley, A. & Hull, A. (1983). The effect of nonlinear transformations on a Likert scale. *Evaluation & the Health Professions*, 6, 483-491.

Bunyan, S. & Collins, A. (2013). *Digital exclusion despite digital accessibility: empirical evidence from an English city*. *Economische en Sociale Geografie*, 104(3), 588-603.

Evers, G. C. M. (1998). *Meten van zelfzorg, verpleekundige instrumenten voor onderzoek en klinische praktijk*. Assen: Van Gorcum & Comp. B.V.

Foley, P. (2004). Does the Internet Help to Overcome Social Exclusion? *Electronic Journal of E-Government* 2, 139-146.

Hargittai, E. (2003). The Digital Divide and What to Do about it. In D.C. Jones, ed, *The New Economy Handbook* 821-831. San Diego: Academic Press.

Jackson, L. A., Barbatsis, G., Von Eye, A., Biocca, F., Zhao, Y. & Fitzgerald, H. (2003). *Internet Use in Low-income Families: Implications for the Digital Divide*. *IT & Society*, 1, 141-165.

Longley, P. A. & Singleton, A. D. (2009). *Linking Social Deprivation and Digital Exclusion in England*. *Urban Studies*, 46(7), 1275-1298.

McLafferty, S.L. (2010). Conducting questionnaire surveys. In Clifford, N. & French, S. & Valentine, G. (Red.) (2010). *Key methods in geography*. 2^e editie. (77-88). Londen: SAGE Publications Ltd.

Norušis, M. (2011). *IBM SPSS Statistics 19, Guide to Data Analysis*. Chicago: Pearson Education International.

Robson, B. T. (1975). *Urban Social Areas*. Londen: Oxford University Press.

Salemink, K. & Strijker, D. (2015). Breedbandcoöperaties op het platteland: Leerscholen voor Next Generation Plattelandsontwikkeling. *Bestuurskunde*, 24(2), 40-50.

Schachter, J. (2001). *Why people move: Exploring the March 2000 current population survey*. Washington D.C.:U.S. Census Bureau.

Townsend, L., Sathiaselan, A., Fairhurst, G. & Wallace, C. (2013). Enhanced broadband access as a solution to the social and economic problems of the rural digital divide. *Local Economy* 28(6), 580-595.

Vocht, A. de. (2014). *Basishandboek SPSS 22*. Utrecht: Bijleveld Press.

Warren, M. (2007). *The digital vicious cycle: links between social disadvantage and social exclusion in rural areas*. *Telecommunications Policy*, 31(6-7), 374-388.

Warschauer, M. (2004). *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*. Cambridge: MIT Press.

Winchester, N. (2009). *Social Housing and Digital Exclusion*. Londen: National Housing Federation.

Bijlagen

Bijlage 1: Enquête

rijksuniversiteit
 groningen

Hallo,

Ik ben Esma Karadag. Om af te studeren van de Rijksuniversiteit Groningen, doe ik een onderzoek naar de verschillende factoren waardoor mensen geneigd kunnen worden om te verhuizen. Om dit onderzoek uit te kunnen voeren heb ik data nodig die ik verkrijg via enquêtes. U zou mij erg helpen door het invullen van deze enquête.

De enquête is geheel anoniem en er zal vertrouwelijk met de verkregen informatie om worden gegaan. Het invullen van de enquête zal ongeveer 5 tot 10 minuten duren.

1. Hoe tevreden bent u met de locatie waar u woont? (1 = Zeer ontevreden 10 = Zeer tevreden)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Heeft u wel eens overwogen om te gaan verhuizen?

- Ja
- Nee

3. Welke factor(en) zouden van invloed zijn als u zou besluiten te gaan verhuizen? (u mag meerdere opties aangeven)

- Ontevredenheid huidige woning
- Ontevredenheid huidige woonomgeving
- Ontevredenheid over de voorzieningen
- Ontevredenheid over de internetverbinding
- Werk
- Familie
- Anders, namelijk.....

4. Heeft u een internetverbinding?

- Ja

- Nee (ga door met vraag 7)

5. Hoe tevreden bent u met uw internetverbinding? (1 = Zeer ontevreden 10 = Zeer tevreden)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

6. Beoordeel de volgende stellingen:

	Helemaal mee oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal mee eens
Mijn huidige internet- verbinding voldoet niet aan mijn behoeften voor het gebruik van het internet	0	0	0	0	0
Ik zou overwegen te gaan verhuizen als dit zou zorgen voor een betere internet- verbinding	0	0	0	0	0
Ik heb het gevoel dat ik door de kwaliteit van mijn internet beperkter ben in mogelijkheden dan anderen	0	0	0	0	0
Ik voel mij door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter dan anderen in voorzieningen die online beschikbaar zijn	0	0	0	0	0
Ik heb het gevoel dat ik door de kwaliteit van mijn internetverbinding informatie misloop die van belang is voor mij	0	0	0	0	0
Ik voel mij door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter in het onderhouden of maken van sociale contacten dan anderen	0	0	0	0	0

7. Beoordeel de volgende stellingen:

	Helemaal mee oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal mee eens
Ik vind een internetverbinding belangrijk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind een goede internet- verbinding belangrijk	☐	☐	☐	☐	☐
	Helemaal mee oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal mee eens
Het hebben van een internetverbinding is in de tijd waarin wij nu leven onmisbaar	☐	☐	☐	☐	☐
Ik woon in een slecht digitaal bereikbaar gebied ten opzichte van andere delen van Nederland	☐	☐	☐	☐	☐

Hieronder volgen een aantal algemene vragen.

1. Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw

2. Wat is uw leeftijd?

- 18-24 jaar
- 25-34 jaar
- 35-44 jaar
- 45-54 jaar
- 55-64 jaar
- 65 jaar of ouder

3. Wat zijn de vier cijfers van uw postcode?

.....

4. Hoe lang woont u al op dit adres?

- 0-4 jaar
- 5-9 jaar
- 10-14 jaar
- 15-19 jaar
- 20 jaar of langer

5. Wat is uw huishoudensamenstelling?

- 1 volwassene
- 2 volwassenen
- 1 of 2 volwassenen en kind(eren)
- Anders namelijk:.....

U bent bijna klaar met de enquête. Als u nog opmerkingen of suggesties heeft, mag u deze hieronder noteren

.....

Bijlage 2: Koppeling enquêtevraag aan concept

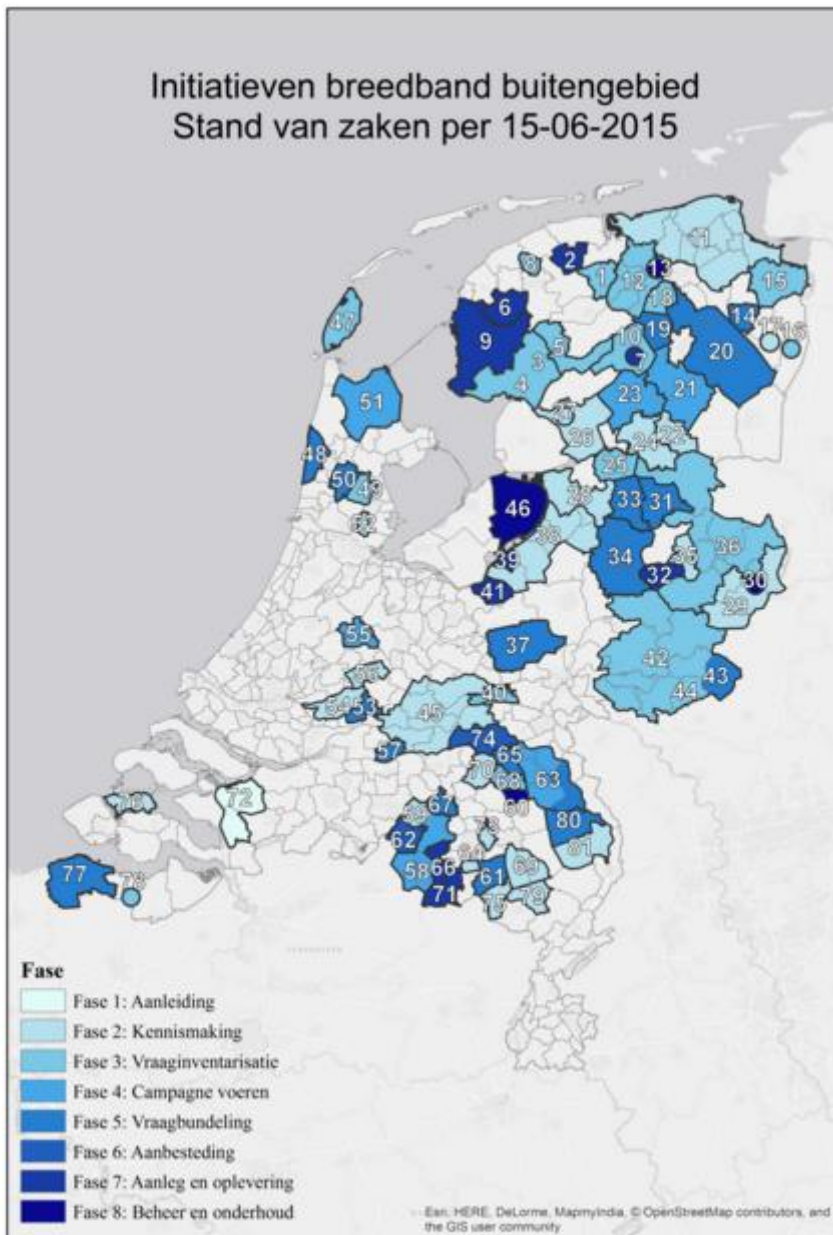
Enquêtevraag	Concept
Heeft u wel eens overwogen om te gaan verhuizen?	Verhuizen
Welke factor(en) zouden van invloed zijn als u zou besluiten te gaan verhuizen? (u mag meerdere opties aangeven)	Verhuizen
Hoe tevreden bent u met uw internetverbinding? (1 = Zeer ontevreden 10 = Zeer tevreden)	Digital exclusion
Mijn huidige internetverbinding voldoet niet aan mijn behoeften voor het gebruik van het internet.	Digital exclusion
Ik zou overwegen te gaan verhuizen als dit zou zorgen voor een betere internetverbinding.	Verhuizen
Ik heb het gevoel dat ik door de kwaliteit van mijn internet beperkter ben in mogelijkheden dan anderen.	Social exclusion
Ik voel mij door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter dan anderen in voorzieningen die online beschikbaar zijn.	Social exclusion
Ik heb het gevoel dat ik door de kwaliteit van mijn internetverbinding informatie misloop die van belang is voor mij.	Social exclusion
Ik voel mij door de kwaliteit van mijn internetverbinding beperkter in het onderhouden of maken van sociale contacten dan anderen.	Social exclusion
Ik woon in een slecht digitaal bereikbaar gebied ten opzichte van andere delen van Nederland	Digital exclusion

Bijlage 3: Kaart breedbandsituatie in Nederland

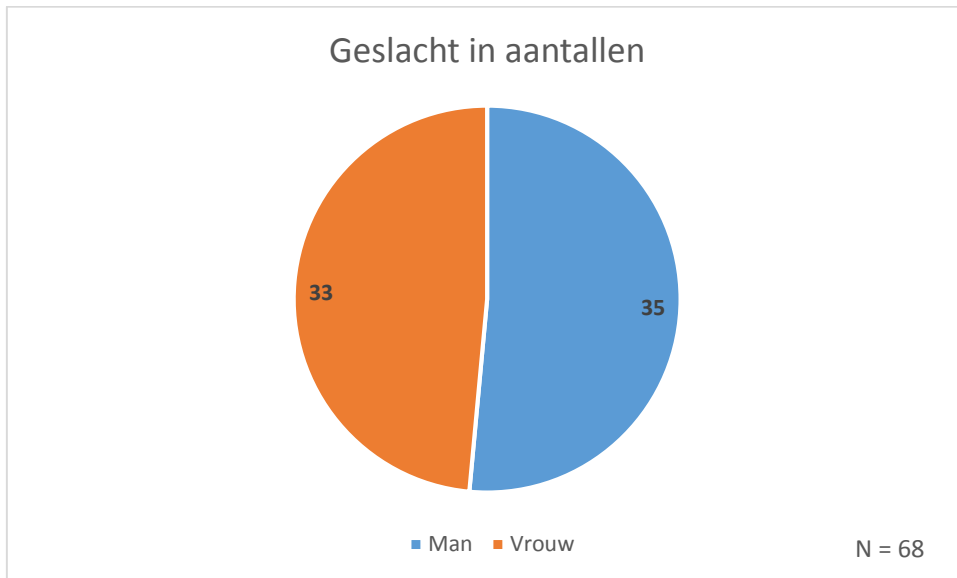
Gemaakt door: Koen Salemink.

Bijlage 4: Kaart initiatieven breedband buitengebied

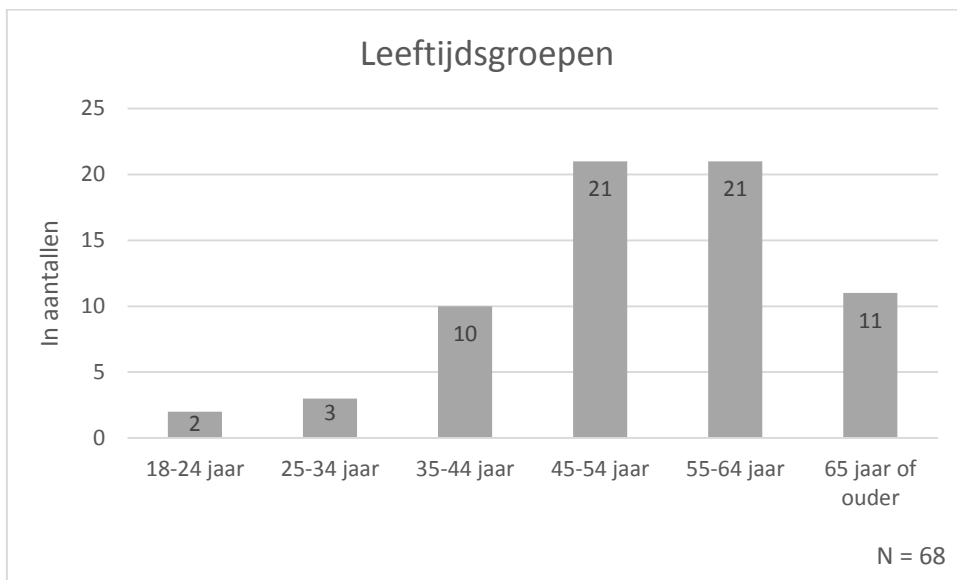

Gemaakt door: Koen Saleminck.

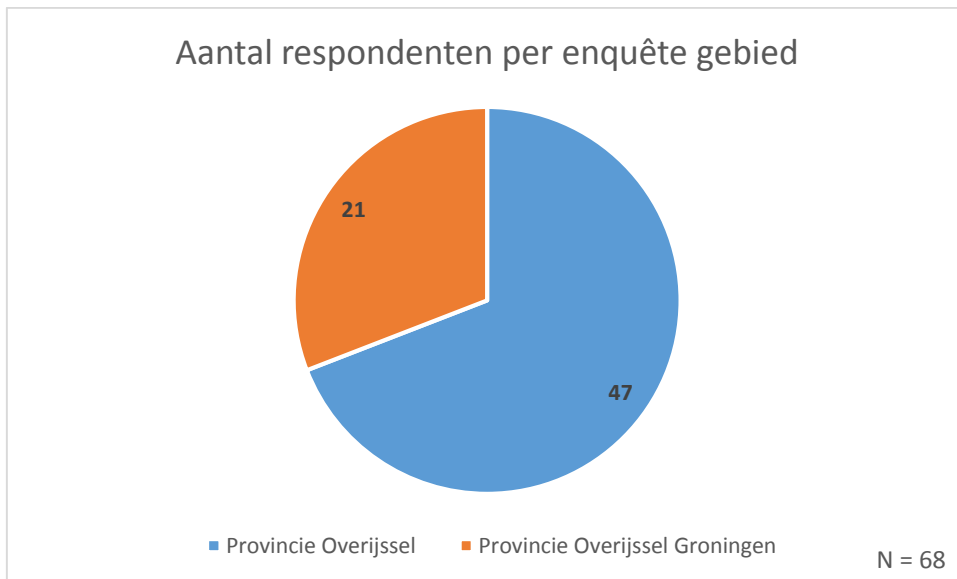
Bijlage 5: Kenmerken dataset

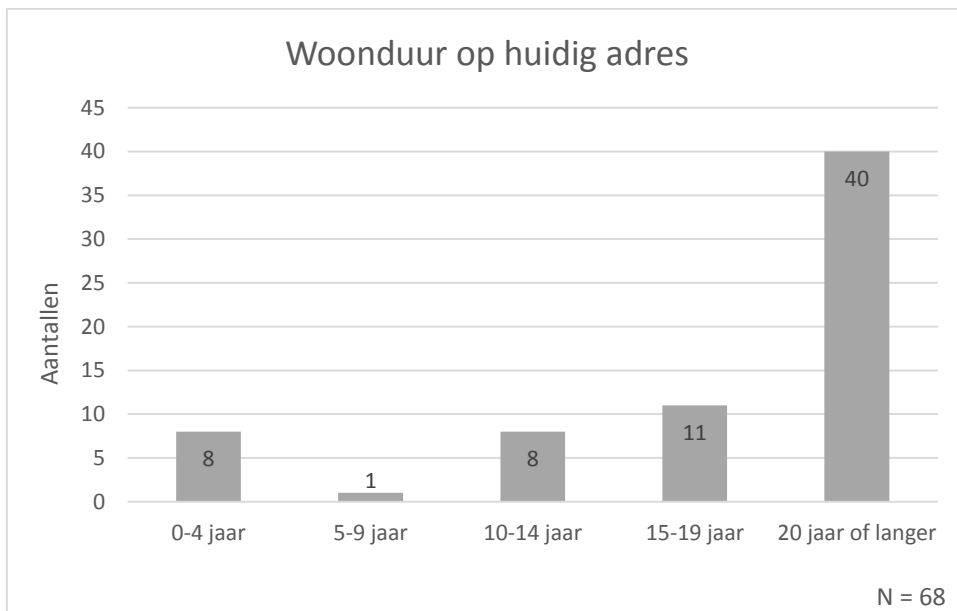
Grafiek met het aandeel geslacht in aantallen.

Grafiek met leeftijdsgroepen in aantallen.

Grafiek met het aandeel van de het aantal respondenten per enquête gebied.

Grafiek met de woonduur van de respondenten op hun huidige adres in aantallen.